

ЗА НАУКОВОЮ РЕДАКЦІЄЮ:

Ромашенка М.І. - доктора технічних наук,
професора, академіка НААН;

Вожегової Р.А. - доктора сільськогосподарських
наук, професора, член-кореспондента НААН;

Шатковського А.П. - доктора
сільськогосподарських наук

НАУКОВІ ЗАСАДИ
РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО
СЕКТОРА
ЕКОНОМІКИ
ПІВДЕННОГО
РЕГІОНУ УКРАЇНИ

УДК 631 (477.7)
Н 34

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту водних проблем і меліорації НААН
«10» травня 2017 р. (протокол № 5)
та вченою радою Інституту зрошуваного землеробства НААН
«03» квітня 2017 р. (протокол № 4)

За науковою редакцією:

М.І. Ромашенка – доктора технічних наук, професора, академіка НААН
Р.А. Вожегової – доктора сільськогосподарських наук, професора,
чл.-кор. НААН
А.П. Шатковського – доктора сільськогосподарських наук

Рецензенти:

С.Ю. Булигін – доктор сільськогосподарських наук, професор, академік НААН;
М.А. Хвесик – доктор економічних наук, професор, академік НААН;
С.В. Коковіхін – доктор сільськогосподарських наук, професор.

Н 34 Наукові засади розвитку аграрного сектора економіки південного регіону України. / За науковою редакцією : Ромашенка М.І., Вожегової Р.А., Шатковського А.П. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. – 438 с.

ISBN 978-966-289-163-8

Видання підготовлено науковцями Інституту водних проблем і меліорації, Інституту зрошуваного землеробства, ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського», ННЦ «Інститут аграрної економіки», ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства імені В.С. Таїрова», Інституту тваринництва степових районів імені М.Ф. Іванова «Асканія Нова» - ННСГЦ з вівчарства, Інституту садівництва, Інституту рису, Інституту овочівництва і баштанництва та Південної ДСГДС ІВНІМ на виконання Постанови Президії НААН від 20 липня 2016 року (протокол № 12).

На основі аналізу, узагальнення та систематизації результатів багаторічних досліджень науково-дослідних, навчальних і проектно-пошукових установ України та виробничої діяльності підрозділів, установ і організацій центральних органів виконавчої влади, наведено наукові засади розвитку систем землеробства, галузей рослинництва та тваринництва, а також економічні засади розвитку аграрного сектора економіки південного регіону України. Наведено «Стратегію відновлення та розвитку зрошення у південному регіоні».

Книга розрахована на фахівців у галузях ґрунтознавства, охорони природи, водного господарства, зрошуваного землеробства, наукових працівників, аспірантів і студентів відповідних спеціальностей, землекористувачів усіх форм власності.

УДК 631 (477.7)

ISBN 978-966-289-163-8

© Національна академія
аграрних наук України, 2017

З М І С Т

ВСТУП (Ромащенко М.І., Шатковський А.П.)	5
1. ПРИРОДНО – КЛІМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ (Ромащенко М.І., Тараріко Ю.О., Вожегова Р.А., Шатковський А.П., Сайдак Р.В.)	7
2. СТАН ҐРУНТОВИХ РЕСУРСІВ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЇХ РОДІЮЧОСТІ (Балюк С.А., Носоненко О.А., Соловей В.Б., Захарова М.А., Воротишцева Л.І.)	14
3. НАУКОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СИСТЕМ ЗЕМЛЕРОБСТВА	51
3.1. Сівозміни на неполивних землях (Коваленко А.М., Тимошенко Г.З.)	53
3.2. Система обробітку ґрунту на неполивних землях (Малярчук М.П., Лужанський І.Ю.)	61
3.3. Вплив систем обробітку ґрунту на вологозабезпечення та продуктивність неполивних земель (Тараріко Ю.О., Сайдак Р.В., Сорока Ю.В.)	65
3.4. Система удобрення на неполивних землях (Томницький А.В., Бідниша І.О., Ісакова Г.М.)	86
3.5. Наукові основи побудови сівозмін на зрошуваних землях (Вожегова Р.А., Коваленко А.М., Новохижній М.В.)	87
3.5.1 Гідромодуль експериментальних сівозмін (Писаренко П.В., Мишукова Л.С., Булигін Д.О.)	92
3.5.2. Продуктивність сівозмін (Вожегова Р.А., Марковська О.Є., Біляєва І.М.)	94
3.6. Формування систем основного обробітку ґрунту на зрошуваних землях (Вожегова Р.А., Малярчук М.П., Малярчук А.С., Козирєв В.В.)	98
3.7. Віоенергетичні зрошені агроєкосистеми (Тараріко Ю.О., Сайдак Р.В., Сорока Ю.В.)	103

4. СТРАТЕГІЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗРОШЕННЯ У ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ (Ромащенко М.І., Яцок М.В., Жовтоног О.І., Вожегова Р.А., Дехтяр О.О., Матяш Т.В., Даниленко Ю.Ю., Шевчук С.А., Шевченко А.М., Шатковський А.П., Сайдак Р.В., Савчук Д.П., Музика О.П., Усатий С.В., Книш В.В.).....	182
5. НАУКОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РОСЛИННИЦТВА	278
5.1. Наукові засади розвитку садівництва (Гриник І.В., Бублик М.О., Барабаш Л.О.).....	278
5.2. Наукові засади розвитку виноградарства (Власов В.В., Белоус І.В.)	285
5.3. Наукові засади розвитку овочівництва (Ромащенко М.І., Корнієнко С.І., Шатковський А.П., Муравйов В.О., Вітанов О.Д., Рудь В.П., Зелендін Ю.Д., Куц О.В., Щербина О.С., Муравйова О.В.).....	290
5.4. Наукові засади розвитку баштанництва (Лимар В.А., Лимар А.О., Шабля О.С., Книш В.В.).....	321
5.5. Наукові засади розвитку рисівництва (Дудченко В.В., Полєнок А.В., Вожегов С.Г.)	325
6. НАУКОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ (Вдовиченко Ю.В., Іовенко В.М., Кудрик Н.А., Жарук П.Г., Дудка О.І., Писаренко А.В., Маслюк А.М.).....	331
7. ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ОРНИХ ЗЕМЕЛЬ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ (Кучер А.В.)	388
8. ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ (Лупенко Ю.О., Пугачов М.І., Грищенко О.Ю., Грановська Л.М., Димов О.М.).....	418
ЛІТЕРАТУРА	429

ВСТУП

Відповідно до «Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки» пріоритетним напрямом розвитку України на сучасному етапі є перетворення нашої держави в одного з світових лідерів виробництва продовольства.

Виконання завдання щодо істотного нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, крім загального покращення техніко-технологічного та ресурсного забезпечення аграрного виробництва, дуже тісно пов'язане зі створенням умов для максимального використання агроресурсного потенціалу територій. Загальновідомо, що природно-кліматичні умови більшості регіонів України є сприятливими для вирощування багатьох сільськогосподарських культур. Поряд з цим, відомо, що можливість ефективного використання агроресурсного потенціалу на більшій частині її території лімітується рівнем природного вологозабезпечення. Насамперед, це стосується південного регіону України, який потерпає від дефіциту природного вологозабезпечення. Тому стале ведення землеробства у цьому регіоні неможливе без проведення заходів зі штучного регулювання водного режиму ґрунтів – зрошення.

З огляду на значну залежність сталості землеробства у цьому регіоні країни від рівня природного вологозабезпечення у попередні роки було виконано надзвичайно великий комплекс робіт з розвитку меліорації земель, внаслідок чого на початок 90-х років минулого століття площа зрошуваних земель в Україні досягла 2,65 млн га, а площа осушуваних – 3,3 млн га. Завдяки цьому, а також із-за вищого, порівняно з богарними землями, рівня продуктивності (у 2-3 рази для зрошуваних земель та 1,5-2 рази для осушуваних) меліоровані землі виконували роль страхового фонду у продовольчому забезпеченні держави у роки з несприятливими погодними умовами.

На жаль, у роки незалежності через багато причин об'єктивного та суб'єктивного характеру, стан використання та роль меліорованих

земель у продовольчому та ресурсному забезпеченні держави кардинально змінилися. Так, у 2016 році із наявних 2,17 млн га (з АР Крим) зрошуваних земель в режимі поливних використовувалось лише 482,3 тис. га) тобто менше 1/4 наявної площі зрошення, а на осушуваних землях водорегулювання здійснювалось на площі лише 252 тис. га. Через це меліоровані землі практично не в змозі виконувати свою головну функцію – функцію страхового фонду в продовольчому та ресурсному забезпеченні країни в роки з несприятливими погодними умовами. З огляду ж на зміни клімату, які для України проявляються переважно через зростання температури повітря, як середньорічної, так і для окремих періодів року, що особливо негативно впливає на умови ведення землеробства у південному регіоні країни, вирішення завдання істотного нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції не тільки в цьому регіоні, а й в усій країні, неможливе без значного нарощування площ та підвищення ефективності використання меліорованих земель, насамперед – зрошуваних. Здійснення заходів з відновлення, а в перспективі – і розвитку зрошення дозволить значно зменшити негативний вплив дефіциту природного вологозабезпечення на сталість ведення землеробства у південному регіоні України та створити необхідні передумови для його сталого соціально-економічного розвитку.

Наукове видання підготовлено науковцями Інституту водних проблем і меліорації, Інституту зрошуваного землеробства, ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського», ННЦ «Інститут аграрної економіки», ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства імені В.Є. Таїрова», Інституту тваринництва степових районів імені М.Ф. Іванова «Асканія Нова» - ННСГЦ з вівчарства, Інституту садівництва, Інституту рису, Інституту овочівництва і баштанництва та Південної державної сільськогосподарської дослідної станції ІВПіМ НААН на виконання Постанови Президії НААН від 20 липня 2016 року (протокол № 12).

1. ПРИРОДНО – КЛІМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Територіально південний регіон України розміщується в межах двох природно-кліматичних зон країни – Степу (94 %) та Лісостепу (6 %). Оскільки частка другою порівняно незначна, то закономірним є аналіз природно-кліматичних характеристик регіону на прикладі Степової зони.

Отже, Степ займає південну частину території України і простягається з південного заходу на північний схід на 970 км, а з півночі на південь – до 510 км. Територіально він частково або повністю охоплює Одеську, Кіровоградську, Дніпропетровську, Запорізьку, Хмельницьку, Миколаївську, Донецьку, Луганську, Харківську області та північні райони Криму. Північна межа зони проходить уздовж лінії Дніпро-Кропивницький-Кременчук-Красноград-Вовчанськ [1].

Відомо, що Степ є найбільшим зональним природним комплексом України: загальна площа складає понад 25 млн га, що становить близько 40 % території країни. Тут розташовано 45 % орних земель, з них схиліві землі (з ухилом $>1^{\circ}$) становлять 47,4 % всіх сільськогосподарських угідь, еродовані – понад 38 % [2, 3].

За ґрунтово-кліматичними умовами зона Степу поділяється на північну, центральну і південну підзони.

Клімат Степової зони змінюється від посушливого дуже теплого до дуже посушливого помірно жаркого. Зміни кліматичних параметрів проявляються помітно з півночі на південь із внутрішніми коливаннями континентальності клімату. На заході він більш теплий і вологий, а на сході – більш сухий і меншою мірою теплий. Найбільш